

BUDAPESTI

ÉPÍTÉSZETI SZEMLE

SZERKESZTI: BOBULA JÁNOS.

ELŐFIZETÉS:

Egész évre 8 frt. — Félévre 4 frt.

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, VIII., JÓZSEF-KÖRÚT 31/b.

Kéziratokat vissza nem küldünk.

Megjelen havonta 2-szer és pedig a hónap 30-ka és reá következő 3-ka; — 15-ke és 18-ka közötti napokon.

Hirdetések felvételnek a szerkesztőségben

VIII., JOZSEF-KÖRÚT 31/b.

Egyes füzet 35 krajczár és kapható TAKÁCS BÉLA, Budapest, VI., Andrásy-út 57. szám és LINDNER PAULA, Budapest, VIII., Rákóczy-tér 19. szám a. dollánytörsdájében.

A MAGYAR ÉPÍTŐMESTEREK ORSZÁGOS KONGRESSZUSA.

Vx. Az építő ipar a pangás legnagyobb fokára jutott; — az építésszek, a kiktől az állam elszedi a munkát, a helyett, hogy ilyennel el látná őket, — munka hiányában belebolondultak: szecessziós plakátokat mázolgatnak és kétségbeesetten a legbadarabbul kiírt tervpályázatokba mennek belé; — az építő iparosok, a kik egészen el nem buknek, bezárják műhelyeiket, — szóval az egész vonalon nincs üzlet, ami felett százezrekre menő közönség hallatja panaszos szavát. Tekintélyes építési cégek sorban buknek és tulajdonosaik szöknek a világ minden részeibe...

Bizonyára ez az állapot kétségbeejtő jellegű és minthogy azok az állami faktorok, a melyeknek kötelességük lenne és hatalmukban is állana a dolgokon segíteni, nem lépnek arra az útra, melyen a sürgős intézkedés javulást hozna: — maguk az érdekeltek időről-időre belekiabálnak abba az országos nagy pusztába, a melyben hangjuk, — legalább eddig, — nyomtalanul elvész és eredménytelenül hangzik el.

Igy nem régen tartatott meg a kolozsvári országos kongresszus, a melyen a kormány is képviseltette magát, hogy az ügyek állásáról tudomást szerezzen magának. E kongresszuson az építészeti és az építési ügyek körül fenforgó rendetlenségek és vizzásságok — melyeket első sorban az állam maga inaugurál — egész lojálisan, de egyuttal őszintén elmondattak és azok szanálása, valamint az építészeti és az építési ügyek törvény általi rendezése kéretett.

Hónapok multak, — de nem történt

semmi — dacára annak, hogy az említett kongresszuson az állam képviselője, az ott elhangzott panaszokat, jóindulatúlag meghallgatta és tudomásul vette.

Ez idő alatt az építészeti ügy és az építési ipar — igaz, hogy még nagyobb válságba jutott, mint akkor volt, — de azért feltehető, hogy idáig nem kellett volna jutnia, hogy ha azonnal a segítő munkához fogtak volna azok, a kik e munkára hivatottak. De istenem! mikor mi aktákkal akarjuk az építészeti ügyet és az építőipart «elősegíteni»!... Az akták pedig még csak most készülnek, szerkesztetnek, leiratnak, deputációztatnak, igtattatnak — és isten tudja minő retortákon mennek keresztül, amíg évek múlva, — talán új aktákat szülnek.

Ilyen impressziók, és már-már kiálhatatlanná váló helyzet, nyomasztó súlya alatt keletkezett a magyar építőmesterek országos kongresszusának az eszméje, mely a megvalósulás felé közeleg.

Ez a kongresszus mintegy kiegészítője a kolozsvári kongresszusnak fog szerepelni, mely utóbbtól ime mai napig, az építészeti ügy és az építési ipar semmi eredményt nem képes konstatálni. A magyar építőmesterek kongresszusa, nem látva tehát eredményt, sürgetni fogja az építészeti és az építési ügy országos rendezését és az építkezések körül szokássá váló tisztességtelen eljárás megszüntetését.

Mi biztosra vesszük, hogy a magyar építőmesterek kongresszusa olyan irányban fogja meghozni határozatait, a mint azt mi itt jelezzük; mert más irányban nem is mozoghat.

De akármennyire is helyeseljük a kongresszus ebbeli irányzatát, mégis ama nézetünknek kell kifejezést adnunk, hogy az építészeti és építési ügy rendezése, — a mely bizonyára múlhatatlanul szükséges első sorban — nem fog egymagában sem az építészeken, sem pedig az építő iparosságon segíteni, — és a ki csupán ettől várna az egész üdvösséget, az nagyon tévedne.

Jó lesz ezzel a körülménynyeltisztában lenni, nehogy önönmagunkat ámítsuk. Azért az összeülendő kongresszus figyelmébe, a fentiekén kívül még, egészen az életbevágó más ügy megfontolását is kell ajánlanunk, a melyet szintén tárgyalás alapjául kell venni és mely a kongresszus egyik legfőbb tárgyát kell, hogy képezze.

Ez az ügy pedig a pénzügyi viszonyok tárgyalása, tekintettel az építő-iparra.

Tagadhatatlan, hogy nálunk az építőipar válságát első sorban a mi pénzügyi intézeteink idézték elő. Nemcsak mi valljuk e nézetet, hanem más lapársaink is egészen leplezetlenül hirdetik, hogy «a bankok és takarékpénztárak egész múlt esztendőben uzsorából éltek. Felhasználták az alkalmat arra, hogy a pénzt nálunk mesterségesen megdrágítsák. A pénz nem fogy; a mi pedig kevés fogy, az drágán fogyjon el. Ez volt a mi pénzügyi intézeteink üzleti elve (!) a múlt esztendőben. Egy másik lapársunk pedig felkiált, hogy csunya fényt vet a budapesti bankokra az a szereplés, melyet a pénzügyi válságban most is visznek. «Cégek buknak, vállalatok roskadoznak, hanem a bankok pompásan érzik magukat; mi több: a válságot arra használják (!) fel, hogy a tönk felé sodort vállalkozóknak tetszésük szerint szabjanak feltételeket és haszonlesésüket feltétlenül kielégíthessék. A míg a vállalkozó erős, vele szövetkeznek; de mihelyt ingadozik, kihasználják rossz helyzetét és zsákmányul ejtik; — a profit szent lobogója alatt neki esnek és megesszik, mint az éhes farkasok!.. mert mindig éhesek.

Vannak emberek, a kik mindengazságot, a mit a pénzügy terén elkövetnek, zsenialitásnak, leleményességnek szeretik elnevezni s akad elég bamba ember, a ki ezért még meg is bámulja őket.

Ama bankok élén, a melyek proviziókban, részesedésben, opciókban utaznak és más kigondolható címek alatt «segítik»(!)

az embereket, a kereskedelmi bank áll első sorban, a melynek vezetője LÁNCY LEÓ, országgyűlési képviselő, a budapesti kereskedelmi és iparkamara elnöke, a kit az utóbbi időben VASS titkárnak a rossz szelleme szállotta meg. Nem akarjuk felsorolni azok hosszú névjegyzékét, a kik a kereskedelmi bank épületét könnyárral lennének képesek elpusztítani a földszinéről, mert hiszen kis emberek tönkretévése senkit sem akar érdekelni. Hanem utalunk csak arra, hogy LÁNCY LEÓ az ő VASS titkárával, bankjuk által hogyan «segített» a legutóbbi időben a nagy vállalkozási cégen, HAAS és DEUTSCH-on, a melyen különböző címeken ötszörösen farkaskodtak.

Ha tehát olyan vállalkozói céget is, mely nagy tőkével rendelkezik, mint a most említett cég, ami bankjaink «agyonsegítik», mit szóljunk az aránylag kisebb cégekről?!)

Erre vonatkozólag egyik lapársunk azt mondja, hogy itt az ideje a mi bankjaink épületeire a közönség tájékoztatására kiszögezni a táblát: «Geld, Geld, für Alles.» Mi pedig azt mondjuk, hogy a DANTE pokol feliratát kell égő betűkkel láthatóvá tenni rajtuk: «Lasciate omni speranza»!

Mindezek előrebocsájtása és figyelembevétele után minden gondolkozó embernek arra a meggyőződésre kell jutni, hogy mindaddig, míg ezekkel a pénzügyi intézetekkel az állam rendet nem csinál, mindaddig az építő ipar válságán sem lehet alaposan segíteni.

Ezért kellene nézetünk szerint a magyar építőmesterek kongresszusának e kérdéssel alaposan foglalkozni és a kormányfigyelmét felhívni arra a körülményre, hogy mindaddig nálunk egészséges közgazdasági viszonyok nem lehetnek, míg a pénzügyi intézetek csak uzsoraintézetek. Azért a kongresszusnak kellene törvényhozási intézkedéseket kérni, szemben ezekkel a pénzügyi intézetekkel.

Ha a kongresszus e kérdéssel foglalkozni nem fog, akkor csak fél munkát végezhet és pedig csak azt, a mely mellett lehet még elpusztulni...

Végül ajánljuk a kongresszusnak, hogy ne bíbelődjék sokat a formalitásokkal. — a frázisos salangokkal, — a dísz és tisz-

*) Hát még hogyan «segítették» — agyon WRISENBACHER-t!

teletbeli bőbeszédekkel és fárasztó rossz ételű banketozásokkal; hanem hozza meg komolyan és alaposan megokolt határozatait egy napon, — és második napon közölje azokat szóbelileg a kereskedelmi miniszterrel.

A kongresszus összes tagjai vigyék át ezeket a határozatokat személyesen a miniszternek és kérjék tőle az intézkedését. Közölgék a miniszterrel, hogy ha a

pénzintézeteink működése más alapokra nem fog fektettetni, hogy akkor nemcsak az építő-ipar válságán segíteni nem lehet, de ez esetben a közgazdasági élet nálunk lehetetlen és ekkor már bátran el lehet dobni a mostani rendet és a talajt áttenni a szociálizmusnak, a mely a maga módja és elvei szerint fog azután elbánni a fennhéjázó és — koldusokat csináló pénzintézeteinkkel.

„URÁNIA“.

Irta : SPERO.

DANTE, PETRARCA korszaka és a humanisztikus iskolák keletkezése óta planétánkon valóságos világhódító utat tett az emberi tudás GÉNIUSZ-a.

Magasan lobogó s a mélységeket egyaránt megvilágító fáklyája által elosztatva a népeket lenyűgöző, babonás tudatlanság homályát; megkönnyíté az ember verejtékes munkáját a természeti erőkkel folytatott küzdelmében, hogy azokat a kultúra céljainak szolgálatába vonja; a csillagos horizonton túl kiszélesbíté földi létünk hatáskörét, és nevezetesen hozzájárulván a műöszönök fejlesztéséhez és az erkölcsök szelidítéséhez, egyetemes tényezője a civilizáció áldásainak.

Az egymást követő generációk ernyedetlen tevékenysége, a térben és időben a legszélsőbb határokat és principiumokat kutató módszere által, a tudás anyagának akkora kompendiumát halmozta össze, hogy az egyes szakosztályokból számtalan újak keletkeztek, melyek a specialistákban egy-egy egész ember tehetségét lefoglalják.

Hogy a tudomány fejlődésével és vele kapcsolatos vívmányok ismeretével a közműveltség lépést tarthasson, módszereire és eszközeire nézve kívánatosná válnak a kor szelleméhez alkalmazkodó újítások.

Az általános műveltség igényeinek kielégítésére hivatott középiskolák, a túlterhelés vádjára dacára, aránylag még is nagyon szűk keretben működhetnek és ebben az értelemben a szakiskolákba átmenő fiatalok műveltsége távolról sincs befejezve, — csak megalapozva.

Midőn végre, sok fáradsággal, odáig jut, hogy szakismereteinek a gyakorlati életben szerezzen érvényt, a nagy konkurrencia rohanó árájában ugyancsak meg kell feszítenie erejét, hogy el ne bukják.

Ily viszonyok között kevesen élvezhetik azt a szellemi gyönyörűséget, hogy a saját szakmájokon kívül más szakmába vágó témákkal is érdemlegesen foglalkozzanak.

A legtöbb ember még szépirodalmi művet sem olvas, csakis hirlapokat és ebben is túlnyomóan a politikát tárgyaló napisajtóra szorítkozik.

Igy kapott lábra korszakunkban a nagyszabású törekvések és rendkívüli vívmányok mellett az átlagot domináló, öntelt fölületesség, mely még a modern művészetet is sajnálatosan jellemzi.

És ha már az úri osztálynak sem erénye az alaposág, mennyivel hézagosabb, fogyatékosabb annak az osztálynak az eszmévilága, mely reggeltől estig a műhelyekben robotol! ha pedig akad pihenője, nincs módjában a szórakozások nemében válogatni; — a mihez juthat, arra való, hogy szenvedélyeit szítsa.

A szellemi közszükséglet révén a kultúra általánosításán fáradozó elmék egy új műfajt teremtettek, a melynek nevezetes hivatása van. Ez a műfaj a szinpadra viszi az emberiségnek a kulturális létért folytatott küzdelmeit és diadalát.

A midőn szórakoztatva oktat, egyszerűsmind demonstrálja azt a morális igazságot, hogy csak a vállvetett, szorgalmas munka biztosíthatja az emberiség általános jólétét és a valódi világszabadságot.

Ennek a filantropikus célnak szolgálatába állt a múlt év folyamán a fővárosban megnyílt «Uránia» tudományos színház, a mely naponta teljesíti hódító misszióját.

Ez a színház a huszadik század színháza.

A dolog természetéből következik, hogy a társadalomnak ama osztálya, melynek legégetőbb szüksége van a szórakoztatva alkalmazott oktatásra, ragaszkodik, eddigi

sok esetben moralitását károsan befolyásoló, mulatóhelyeihez annál is inkább, mivel az «Uránia» színházban is fizetnie kell a belépő díjat. — Már pedig az volna a főcél, hogy ama osztályból teljék ki az «Uránia» színház néző közönségének legnagyobb része, — a mit csak úgy lehetne elérni, — ha nem is ingyen, — de ha a minimális összegre lehetne redukálni a belépődíjakat.

Itt volna helyén, hogy az anyagi előnyökkel megáldottak csoportja vagyona-ból legalább egy parányi részt áldozna azon embertársaik oktatására és művelődésére, kiktől a sors megtagadta a földi javakat és a kik egész életükön át fizikai munkára vannak utalva.

Értjük ez alatt első sorban a pénz embereit, az arisztokraciát és a főpapságot,

hogy ezzel az intencióval nyújtsanak támogatást akárminő, általuk választott formában, az «Urániá» nak. De még az államnak is kötelessége lenne a kérdéshez hozzászólni és a tudományos vállalatot segíteni, a mi kétségtelenül fontosabb és szükségesebb kulturális befektetés lenne, mint a szecessziós, rossz képek megvásárlása.

Mindezekre nézve kötelességünknek tartjuk fölhívni az intéző körök figyelmét, méltó és hathatós pártfogásukba ajánlván az «Uránia» tudományos színházat. Különösen fordulunk MOLNÁR VIKTOR ministeri tanácsoshoz, kit buzgó fáradozásai folytán a siker érdemének oroszán része illet meg, szíves figyelmébe ajánlva fönti véleményünket, hogy az «Urániát» a javalt szélesebb, és nézetünk szerint egyedül reális alapra helyezve, fejlessze tovább.

SZT. PÉTER JELENLEGI TEMPLOMA RÓMÁBAN.

A világ eme legszebb építészeti remekművének építészeti fejlődését a történelmi adatok alapján kell megismertetnünk.

A XV. század közepén, MIKLÓS pápa bírta csoportosítani a különböző osztályú híres tudósokat; egész Európában egy uralkodói udvar nem volt képes ez irányban versenyezni a pápai udvarral. Itt lehetett látni a történetírót MANETTI-t, a nyelvészeket: a veronai GUARINI-t és GAZAI, TÓDORT, POGGIÓ tudóst, TREBISONDI GYÖRGY-öt PHILELPH-öt és VALLA-t; ROSSELLINO és ALBERTI LEÓ építészeket, a fiesoleai híres festőt, Fra ANGELIKÓ-t.

Nagy tervek keletkeztek MIKLÓS elméjében, hogy Róma ismét a régi fényében tündökölhessen.

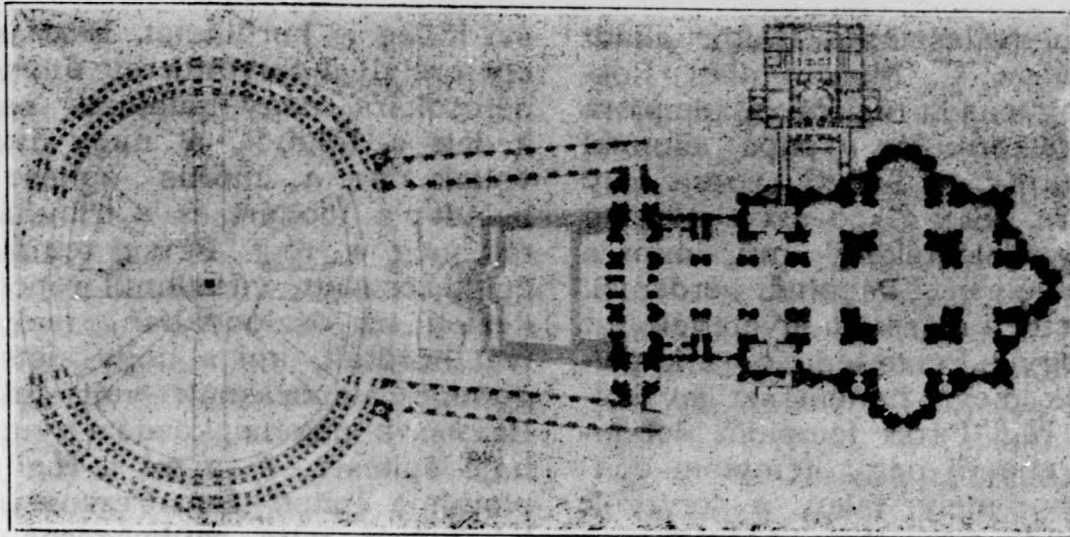
A béke napjai, melyeket Róma MIKLÓS pápasága alatt élvezett, e pápa terveinek kedveztek, MIKLÓS Róma főbb épületeit egyiket a másika után akarta helyreállítani, vagy újra építtetni, első sorban pedig a PÉTER bazilikát vette szemügyre. Majdnem tizennégy század fennállása után a PÉTER templom rombadőléssel fenyegetett: tehát az építést kedvelő MIKLÓS dicsőségének egy részét abban látta, hogy PÉTER apostolnak egy új, még nagyobb templomot építsen, mint a KONSTANTIN temploma, mely mint egy történetíró mondja, SALAMON templomához kell hogy hasonló legyen. Áthatva eme tervtől, a pápa azonnal hivatá kedvenc építészét, ROSSELLINI

BERNAND-ot, a ki tanácsadója volt valamennyi építményeinél, és hivatá LEONARDO BAPTISTA ALBERTI-t; mindkettő flórenci nagy nevű művész volt és velük tudatva szándékát, nagyjában az új templom építését megbeszélte.

ROSSELLINI készíté a terveket a templomhoz. Tervezete tetszhetett a pápának, mivel ez időtől kezdve mindjárt megkezdődött az építkezés. Az építkezés 1450 körül kezdődött meg a régi ANICIUS PROBUS sírtemplom lebontásával, a mely a bazilika apszisának hátsó részén volt; azután tették le az alapokat egy nagy chórusban. Azonban alig emelkedtek a falak 4—5 lábat a földből, mikor 1455-ben a pápa halála bekövetkezett E miatt az építkezés egy félszázadig szünetelt és csak II. GYULA alatt folytatott.

ROSSELLINI tervei a PÉTER templomról elvesztek, a mi az építészetre nézve sajnálatos. V. MIKLÓS történetírója, MANETTI GIANOZZO hátrahagyott egy tökéletlen leírást, melyből kitűnik, hogy az új templom a régi bazilika szerint tervezetett és hogy három előcsarnoka volt; az első a templom előtt és a másodikon az oszlopos udvar volt tervezve s ez tartalmazá a kanonokok lakását.

IV. SIXTUS alatt épült a St. Maria del Populo templom, a San Spirito és a híres Sixtini kápolna. Egy tény meggyorsítá a római szépművészeteknek gyors

SZT. PÉTER TEMPLOMÁNAK ALAPRAJZA RÓMÁBAN.

fejlődését, az a körülmény, t. i. hogy rövid időközökben jubileumi ünnepélyek tartottak. A pápák városa megerőlteté magát, a nagy számmal özönlő idegenek szemei előtt nevének, mint a kereszténység fővárosának, becsüttel megfelelni. Az ünnepségek ez évei a templom építkezésének kedvezők voltak, és nem csak egyedül a templomok, hanem nyilvános, hasznos célú épületek is emeltettek, u. m. hidak, kórházak stb. olyan építményművek, melyek a művészeknek alkalmat szolgáltatottak a művészet új irányának a kifejtésére.

GIULIANO della ROVERE kardinális 1503-ban lépett a pápai trónra. E pápa kormányzata az, mely a pápai történet fényesebbjei közé tartozik és két részre oszlik, t. i. hadászati és szépművészeti részre. Az elsővel itt nem foglalkozunk; minket csak a második érdekel. II. GYULA pápa nagylelkű volt és volt szelleme a nagy vállalkozásokhoz; mélyenható esze volt, a mi csak a nagy emberek tulajdona; az ő edzett és tevékeny szelleme megfelelt az idő szellemének. A szerencse oly magasra emelte, hogy a leghatalmasabb hercegek felett uralkodott. Még mint kardinális hivatá GIULIANO DA SAN GALLO építőmestert, hogy Ostia várát és San Pietro templomát Vinkulis-ban építse; azonban midőn pápa lett, BRAMANTE építésznek adott előnyt. BRAMANTE a művészet új irányát követé és mint építész képzettségének tanúságát már szolgáltatta. SPORZA LUDOVICO kitünteté őt és több épület kivitelével megbízta, melyeken még a vegyes stílus érvényesült, a mi azon időben természetes is volt, mikor a régi művészet az újjal cserélt helyet. Hogy az utóbbit egészen magába

felvehesse, kellett a művésznek előbb azt látni, a mit reprodukálni akart. BRAMANTE az antikot akarta tanulmányozni és e miatt az 1500-ik év jubileumára Rómába jött; itt az antik maradványok közt, egészen a tanulmányozásnak adta magát, mint előbb DONATELLO és BRUNELLESCHI. Az az ok, hogy BRAMANTE már előrehaladott korban szorgalommal adta magát a tanulmányozásnak, azzal az előnnyel bírt, hogy iránta figyelmesebbek voltak és hogy sokfelől jöttek a megrendelések. Az első épületek, a melyeket épített, nem voltak valami fontosak; de azon időtől kezdve, a mikor II. GYULA-val szövetkezett, tudománya nagyobbodni látszott. E két nagy művész egyesülése csodálni való terveket és műveket hozott létre. Először egy nagy színházat építettek, a melyben, mint a régi római időkben, a játékokat nézték; az egy nagy fülke volt, kör-galeriával körülfogva, a vatikáni magaslatormán; azután a Belvedere építmények szigorú stílusban és egy szentély, a mely a klasszikus ókor formáira emlékeztetett. De evvel nem végződtek a pápa, mindég nagyszerűbbé váló tervei. Még egész életerejében és ép egészségben akarta II. GYULA, saját sírkövét felállítani.

E feladat megoldására Firencéből hivatá a fiatal MICHEL ANGELO-t, a ki akkoriban a leghíresebb olasz szobrász volt és megbízta őt síremlékének tervezésével. Ez nagyszerűen sikerült, mint minden, a mit e művész alkotott, és megnyerte a pápa tetszését. Az volt a kérdés, hol található alkalmas hely e síremlék számára? Még mielőtt e kérdés megoldatott volna, már a műemlék, melyet negyven alak díszített, munkában volt. II. GYULA MICHEL ANGELO-ra

bízta a hely megválasztását. Ekkor akadt MICHEL ANGELO az V. MIKLÓS alatt ROSSELLINI által megkezdett régi PÉTER templom háta mögötti félkörre és a pápa azonnal kiküldé BRAMANTE-t és SAN GALLO-t a hely megvizsgálására. SAN GALLO azon nézeten volt, hogy oly jelentékeny mű, mint a minő a pápai emlék, kápolnát érdemel. Egy terv követte a másikat: elvetették azt az eszmét, hogy a PÉTER temploma kápolnával toldassék meg, hanem azt javasolták, hogy a régi PÉTER templom lebontassék és helyébe új nagy templom építtessék. E terv, mely talán a tervezők érdekében feküdt, tetszett a pápának.

Azonnal megrendelé a terv készítését valamennyi római építésznél, a mely tervezésnél ROSSELLINI félkör tribunája, mint egy kis része az egésznek vétetett kombinációba; a pápa fentartá magának a tervek közötti tetszés szerinti választást.

Az akkoriban Rómában élő híres építésszek voltak: GIULIANO DA SAN GALLO, ANTONIO, a dominikánus FRA GIACONDO, BRAMANTE, RAPHAEL SANZIO, BRAMANTE rokona és tanítványa. Mindezek képesek voltak kitűnő terveket készíteni, de ha VASARI-nak hitelt adunk, úgy BRAMANTE művészetét intrigákkal toldá meg, hogy győzedelmeskedhessen társai felett a pápánál. II. GYULA kijelentette, hogy a legügyesebb tervet fogja figyelembe venni; a választás azonban csak SAN GALLO és BRAMANTE közt volt.

Az utóbbi tervezete előnyben részesült valamennyi fölött. Azonnal hozzáfogtak a kivitelhez, de itt nagy ellenmondásra akadtak: Hogy a régi Konstantin-féle bazilika, melyet az egész keresztény világ nagy becsülésben tartott, lebontassék, az nem volt kicsiség. A kardinálisok ellenvetéseket tettek; a közönség is opponált, de II. GYULA megparancsolá, hogy a bontás azonnal megkezdessék.

Sietséggel kezdé meg BRAMANTE a munkát, mert ő maga szeretne volna bevégezni; eme lázas sietségben sok antik oszlop, pápai síremlék, mozaikok és festmények elpusztultak. Pár év múlva a terv elfogadása után, már megkezdheték az új építkezést és a pápa nyugtalansága egyforma volt az építész nyugtalanságával. 1506 április 18-án II. GYULA ünnepélyesen letette az új PÉTER templom alapkövét. BRAMANTE akkoriban 60 év körüli korban volt, és oly öreg, hogy nem reményelheté a templom építésének a befejezését, a mi száz

évi időbe is kerülhetet. BRAMANTE azonban oly erélylyel folytatta az építkezést, hogy nemsokára négy hatalmas oszlop emelkedett a földből, a nagy ívek boltozva voltak és a chórus építése is előre haladt; a főoltárt és a tribunát meghagyták még a régi PÉTER templomból. Ez építkezés alatt, váratlanul repedések keletkeztek az oszlopokban, melyek a nagy ívet hordták, mi a nagy sietségnek és a gyöngye alapozásnak volt tulajdonítható. BRAMANTE még megkezdé a nyugoti kereszt-hajó építését, — a mi a régi PÉTER templomhoz épített Szt. PETRONELLA templom lebontását tette szükségessé, midőn II. GYULA halála 1514-ben az építkezést rövid időre beszünteté; a két rokonlélek nem soká volt egyedül: BRAMANTE is meghalt néhány hó múlva.

II. GYULA után X. LEO lépett a pápai trónra.

X. LEO szenvedélyes barátja volt a tudomány és a művészetnek. Azonnal parancsot adott az új PÉTER templom építkezésének erélyes folytatására. Még BRAMANTE életében GIULIANO SAN GALLO lett a PÉTER templom építőmestere, és annak halála után X. LEO az utóbbi mellé még a dominikánus FRA GIACONDO-t és Veronából a híres RAPHAEL-t nevezte ki.

Együttes tervökre a pápa elhatározta, a BRAMANTE által gyöngéire épített kupola-oszlopokat megerősíteni, a mely munkánál, VASARI szerint, következőleg jártak el: Bizonyos távolságban gödröket ásattak, melyeket kifalaztak és átboltoztak, azután pedig összekötötték a régi BRAMANTE-alapokkal, mi által az utóbbiak szélesedtek és nagy horderejűvé váltak.

SAN GALLO-t betegsége miatt, saját kérelmére, másfél év után, 1515. július 1-én állásától felmentették és 1517-ben Firenzében meghalt. Az ősz FRA GIACONDO 1518-ban szintén elhagyta Rómát és 1519-ben mint nyolcvan éves ember meghalt. RAPHAEL ellenben megtartá állását haláláig 1520-ig. E nagy művészt a haldokló LEO BRAMANTE ajánlotta építőmesternek a PÉTER templomhoz.

BRAMANTE nem hagyott a PÉTER templomáról sem kész modellt, sem kész tervei nem voltak művéről a hátrahagyott papirjai között. X. LEO megbizá RAPHAELT egy új terv készítésével, a mely a pápának tetszett és ennek folytán első építőmesternek nevezte ki.

VASARI elmondja, hogy rajzolókat kül-

dött Olaszország keleti részeibe, még Görögországba is, mert a konstantinápolyi menekültektől megtudta, hogy a római művek kútforrása az antik-görög művészetben fellelhető.

A mi RAFAEL PÉTER templom tervét illeté, ugy ez, SERLIOS szavai szerint, befejezése volt BRAMANTE bevégzetlen művének, a melyből azonban annyival tért el nagyban, hogy a görög kereszt helyett latin kereszt alakú a terv, egy eltérés, a mely kétszeri visszatérés után a régi tervhez mégis elfogadtatott, de nem mondható szerencsésnek, mert a nagy kupola, — a melyen az épület hatásosabb része van, — megközeletisével a szem elől eltűnik.

RAPHAEL terve három hajót mutat, ép annyi bemenettel az előrészen. A templomhajó két hosszfalának belsejében mélyített kápolnák vannak. A középhajó oszlopokon nyugszik és apszissal végződik, olyan alakban és nagyságban, mint a kereszthajó, azzal a különbséggel, hogy mind egyikén egy bemenet látható.

Ezekben az apszisokban több kis kápolna van oszlopokból két sorban pillérekkel vegyítve. Az előcsarnok három oszlopsort mutat különböző fesztávval és emelvényen van, melyet három oldalon lépcsők vesznek körül.

RAFAEL halála után szünetelt a PÉTER templom munkája pénz hiánya miatt. RAFAEL halála után X. LEO BALDASSARE PERUZZI-t nevezte ki a PÉTER templom építőmesterének és azt egy új terv készítésével bizta meg, mivel RAPHAEL tervének kivitele hosszadalmas volt és drága is lett volna. PERUZZI az előde tervét használta fel. Ő RAPHAEL latin keresztjét is görög kereszté alakítá át, melynek négy végei félkörben végződtek; mindegyik félkörbe bemenet volt, mely a félkörű portikus felé nyílt. A kereszt négy szegletében sekrestyék voltak négyszögű alappal, mely ugyanannyi torony alapjául szolgált volna. A főoltár a kupola négy pillérei között volt, melyeket BRAMANTE egy harmadával erősebbre tervezett és belsejében csigalépcsőket alkalmazott. A nagy kupola 188 Palm átmérővel bírt, melynek alakját PERUZZI ép úgy mint RAPHAEL, BRAMANTE adatai szerint tervezé; a kupolát négy más kisebb, 65 Palm átméretű kupola volt hivatva környezni. E tervezet, melynek alaprajzát magyarázattal PERUZZI utóda SERLIO megszerezte és közölte valamennyi közt talán a legszebb és az öt kupolájával,

PERUZZI jó ízlése szerint kivive, határozottan kedvező hatást gyakorolt volna.

A mikor Róma szerencsétlenség napjai elmúltak, VII. CLEMENS-nek eszébe jött, hogy ő MEDICI, és hogy Róma újra való felépítésénél a művészet iránti érzéke nem felejteté el vele a művészeket. A legnagyobb része azoknak, a kik X. LEO udvaránál tündököltek, az ő udvaránál is előzékeny fogadtatást nyertek. Nemsokára a példa átment a városra is. Mindenhol építkeztek és az első erők működtek közre. Így azután valahára megkezdődtek ismét a már tizenkét évig szünetelő építkezési munkálatok az új PÉTER templomon. PERUZZI működésének egész ideje alatt csak a BRAMANTE által megkezdett főtribunát fejezte be, és 1536-ban bevégződött az ő pályafutása.

Csak VII. CLEMENS utóda, III. PAL alatt folytattattak az építkezések. A pápa ki-nevezte a PÉTER templom első építő mesteré ANTONIO SAN GALLO-t, ki nagybátyja, GIULIANO elbocsátása óta alantas állásban volt a templomnál. Tanítványa ANTONIO LAB-CO egy nagy modellt készített fából, mely túlnyomó alkalmazása által az oszlopok, pillérek és kiszögelések céltalan alkalmazása által bizonyos torzépítészeti stílust állított elő. Terve szerint a templom latin kereszt alakú, 1040 Palm hosszú és 360 Palm szélességű lett volna; és így tehát 210 Palm-al hosszabb lett volna, mint a mostani templom. A kupolának külső boltozata két emelet magasságban arkádokkal emelkedett, melynek pilléreit oszlopok díszítették és a főhomlokzat két végén két, több emeletű torony, harangok számára, a kupola laternájának magasságáig terveztetett. VASARI meséli, hogy MICHEL ANGELO a SAN GALLO tervezetét, a külső, egymás fölé helyezett oszlopsorai, valamint harangtornyai és piramisai miatt, «gót»-nak nevezte el.

Kivitelhez e terv, a mely pedig III. PAL-nak tetszett, nem jött. SAN GALLO 1546-ban meghalt, vezetése alatt az építkezés csak lassan haladt volt előre; ő csak a BRAMANTE által felépített nagy kupola pilléreit erősíté, a mi utódainak nagy hasznára vált.

Minden következő építő mester az elődje eszméit és tervét másította meg. Az építmény már is nagy összegekbe került és a mű sehogyan sem haladt előre. Azonkívül számtalan visszaélések történtek az építés vezetésénél. Mindegyik azon volt, hogy állását kiharcolja és élethossziglan eltart-

hassa s így egyiknek sem volt érdekében az, hogy az építmény befejeztessék. E helyzetben segíteni kellett. III. PÁL e feladat megoldására MICHEL ANGELO BUONAROTTI-t szemelte ki, a ki akkoriban Firenzében a nagyhercegi kastély fontos munkáit készíté. A pápa Rómába hívatta a célból, hogy a PÉTER templom építésének fővezetését reá bízza. MICHEL ANGELO eleinte idegenkedett e megbízástól és azt nem akarta elfogadni; a korát hozta mentségül és azt a körülményt, hogy az építészet tulajdonképpen nem az ő szakmája, de végre mégis reáavették, hogy a pápa kívánóságát teljesítette.

MICHEL ANGELO mellőzte SAN GALLO tervét egészen, mivel azt mondá, hogy egyszerű tervvel az épület szépül és hogy idő, meg kiadás is megtakaríttatik. Ennek bebizonyítására tizennégy nap alatt új modellt készített, a mi nem többbe, mint ötven skudiba került. Ő a templomnak ismét a görög kereszt formát adta, a nagy kupola boltozatát szilárdság szempontjából falra tette és nem úgy, mint BRAMANTE oszlopokra. Négy kisebb kupola környezze a nagy kupolát, úgy mint PERUZZI nál.

A templom egy előcsarnokot kapott, a közepén egy kiugró oromfedéllel. Ez a modell egészen megnyerte a pápa tetszését és MICHEL ANGELO 1546-ban III. PÁL által a PÉTER templom első építő mesteré lett megtisztelő módon kinevezve. E hivatal az ő részére élethossziglani kinevezéssel járt, korlátlan felhatalmazással az építkezés összes ágazataira és teljes függetlenséggel az építési vezetőségtől. Kinevezésében fel lett hatalmazva belátása szerint bármennemű változást tehetni elődjei tervén, tekintet nélkül a költségekre; az alatta lévő mesterek csak ő tőle függtek, ő általa fogadtattak fel és bocsájtattak el; azonkívül pedig terve megmásíthatatlannak nyilvánítottatott úgy, hogy halála után sem szabad volt attól eltérni. Azonkívül kívánóságára felemlítettett e kinevezési iratban, hogy fáradsága minden fizetés nélküli, és hogy a templom körüli fáradságát csak az Isten iránti szeretetből és az apostoli egyház helytartója iránti tiszteletből teszi. Tényleg nem fogadta el az ezzel a kinevezéssel járó évi 600 skudi fizetést és minden díjazást; a mit a pápa neki ajánlott, következetesen visszautasított.

Csak most kezdődött tulajdonképpen a mostani templom építése, mert a mi az alapozásnál az elődöktől megmaradt, az a

kivitelnél mind megváltozott. MICHEL ANGELO erősítette a kupola alatti oszlopokat; a SAN GALLO által emelt részeket, melyek tervezetének meg nem feleltek, leromboltatta vagy átalakította és az egész építményt saját terve szerint leraká.

MICHEL ANGELO erélye és a pápa türelmetlensége, a ki már szerette volna bevégezten látni a templomot, azt eredményezte, hogy az építmény láthatóan előre haladt, úgyanyira, hogy 1557-ben már az egész nagy műről fogalmat alkothatott magának az ember. A hajók boltozva voltak, két nagy lépcső, mely a bolt fölé vezetett, készen volt; a hajók bevégezettek; a hordívek, melyek a kupolát hordták, megerősítettek; a kupola külső alépítménye szintén kész volt épp úgy, mint a nagy belső párkány.

MICHEL ANGELO folytatá az épületet IV. Pius pápaságáig és sok kellemetlenségekkel között.

III. PÁL intézkedéseit a következő pápák megerősítették, hanem ez még nem védte az intrigák ellen, melyek különösen SAN GALLO hiveitől származtak, a kik haszonlesése ellen, mely által az épület kivitelét hátráltatni akarták, igen erősen nyilatkozott volt. Hogy azt az előjogát, mely szerint ő állíthatta be és bocsájtotta el az alantas hivatalnokokat, nem gyakorolhatta, bizonyítja a IV. PÁL által kinevezett al-építész PILO LIGORIO, a ki állását megtarthatta, mindamelllett, hogy MICHEL ANGELO elkeseredett ellenesének mutatá magát.

A beállott pénzsűke az utolsó öt évben megakadályozta a munkák erélyesebb folytatását. MICHEL ANGELO elkészíté még a kereszthajónak két tribunáját, a melybe BRAMANTE által tervezett nyolc oltár helyett csak hármat ugyanannyi fülkébe csinált és felépíté a felsőrészt a kupola boltozataig. Barátjai unszolására közelgő halála előtt készített még egy pontos famintát a kupola további kivitelére, a mikor is 1564-ben, életének kilencvenedik évében meghalt, a mikor már a Szt. PÉTER templom építésének a vezetése élén 17 évig állott.

MICHEL ANGELO a Szt. PÉTER templománál nagy oszloprendszereket alkalmazott, melyeket már BRAMANTE az ő tervezeténél is használni akart, s ez által a renesszánsz stílus, — a mely előbb több kisebb oszloprendekeket egymás fölé, mint dekorációt használt — fejlődésének és átalakulásának második stádiumába lépett.

MICHEL ANGELO PÉTER-templománál kezdődik tulajdonképen a modern építési stílus, a mely nagy oszlopsorok alkalmazása mellett az antik részletformák felhasználásával tetszelget. MICHEL ANGELO-val azonban már hanyatlott a jó izlés az építőművészetnél és az eltorzított antik formák terjedése tért hódított, a mint azt a IV. PIUS parancsára épített Porta Pia kapu Rómában bizonyítja, és nem egyedül a későbbi BOROMINI-t, a ki csak MICHEL ANGELO útján járt és az izléstelen párkányzatokat és rendkívüli antik formák alkalmazását egészen a szélsőségig vitte, — illeti ez irányban a szemrehányás.

MICHEL ANGELO autodidakt volt az építőművészet terén; erélyes, önálló szelleme különkódésekbe ragadá az antik formák alkalmazásánál, de kompozícióiban mindig megtartá nagyban és egészben a hatást. Ez álláspontból ítélhető meg, mint építőművész.

MICHEL ANGELO halála után IV. PIUS kinevezé a PÉTER-templom építőmestereivé: BAROZZI DE VIGNOLA-t és SIGORIO-t, ama világos kikötéssel, hogy a III. PÁL által megállapított tervtől eltérni nem szabad.

A következő pápa V. PIUS megújítá ezt a tilalmat és oly szigort fektetett rá, hogy LIGORIO-t állásától elmozdította, mivel e tilalmat áthágtá. VIGNOLA nem tudta erélylyel folytatni az építkezést, alighanem pénzhiány miatt, mivel a háború, a melyet V. PIUS, a spanyolokkal szövetségbe, a törökök ellen folytatott, valószínűleg az államkincstárt kiüríté. VIGNOLA két kis kupolát épített fel a MICHEL ANGELO négy kupoláiból, melyek a nagy kupolát vették körül. E két másodrendű kupolák, — melyek egészen VIGNOLA tervei szerint épültek, a nagy kupolához egy harmadával aránylanak és mindamelllett, hogy a stílusban és jellemzésben eltérnek a nagy kupolától, azért mégis harmonikus egészet képeznek.

VIGNOLA folytatá továbbá a templom külső burkolatát traventin kváderokkal. VIGNOLA halálával 1573-ban a PÉTER-templom főépülete kész volt; a nagy kupola felépítménye várt még boltozatára és fedelére, a melynek kivitele csak pár év múlva történt meg.

VIGNOLA halála után XIII. GREGOR tanítványát GIACOMO DELLA PORTA-t nevezte ki a PÉTER-templom építésvezetőjének. Az ő felügyelete alatt épült a Gregorai kápolna. V. SIXTUS DELLA PORTA-hoz a

DOMENICO FONTANA-t nevezte ki építőmestertnek; az utóbbi az egyptiai obeliszek szállítása és a PÉTER-templom elé való felállítása által tette magát ismertté és híressé, miáltal a pápa lekötelezve érezte magát irányába és hálából adta neki ama hivatalt. Mindakét mester elhatározta a PÉTER-templom nagy kupolájának eliptikus alakot adni, és V. SIXTUS e könnyű eltéréshez beleegyezését adta. Nemsokára megkezdődött annak boltozása; 600 munkás volt e mellett alkalmazva, a kiket a pápa többszöri személyes megjelenésével buzdított. Húsz hónapi rövid idő alatt készen volt a kupola; 1588-ban július 15-én kezdődött a munka és 1590 május 15-én már megünnepelték annak elkészülését ünnepélyes nagy mise és ágyuk tüzelésével az Angyalvárból. V. SIXTUS nem részesült ama örömben, hogy a kupola bekoronázását láthatta volna, mely munka nemsokára halála után, XIV. GREGOR alatt bevégeztetett.

A golyó és a kereszt elhelyezésével befejezést nyert eme jelentékeny építkezés. Eddig szorosán MICHEL ANGELO terve szerint épült, hanem innen kezdve eltértek terveitől, változásokat eszközöltek MICHEL ANGELO tervén, mi az épület külső képét, az egységét és a harmóniáját zavarta.

Az előrész kivételével a PÉTER-temploma majdnem egészen kész volt és a belseje díszítéséhez kellett hozzá fogni. Ezzel a munkával DELLA PORTA lett megbízva, de a ki egyidejűleg a római del Ghesu templomot építé, melyet még VIGNOLA megkezdett volt.

DELLA PORTA vezeté az építkezést haláláig, 1604-ig, ezután MADERNO, FONTANA DOMENICO unokája és FONTANA GIOVANNI lettek azzal megbízva. MICHEL ANGELO temploma akkoriban az előcsarnokig és előrészig készen volt, ekkor elhatározta V. PÁL, 1605-ben, ki VIII. CLEMENS utóda volt, a kardinálisok kollegiumának hozzájárulásával, hogy lényeges változást fog tenni. A régi templom előrésze, a mely addig fenállott, bontassék le és terjedéke az új építkezésbe vonassék, miáltal a templom alapja latin kereszt alakúvá lett és 223 Palm hosszal keletre meghosszabbított. Ez által MICHEL ANGELO terveihez még minden oldalán három kápolna jött. Ez volt oka annak, hogy a VI. SANDOR szép lodzsiáját, valamint az azon lévő vatikáni palotának egy részét lebont-

tották, mely palota az egykori PÉTER-térnek egyik oldalát szegélyezte. MADERNO lett megbízva a terv elkészítésével és annak keresztülvitelével. A régi PÉTER bazilikának még fennálló része 1606-ban lebontatott. 1607-ben május 1-én lett eme megnagyobbításhoz a szt. szentség kápolnájánál és 1608-ban február 10-én az előréséhez az első kő letéve. Itt az alap 60 és ott 70 Palm mélyre rakatott. A elő-része 1612-ben készült el és 1614 vége felé az egész épület kész lett, a két oldalcsarnok kivételével az előcsarnok mellett, a melyre két harangtorony terveztetett. 1618-ban az alap készült el. 1626 november 18-án, azon a napon, melyen Szt. SYLVESZTER az ő PÉTER templomát felszentelé, történt az újnak felszentelése is VIII. URBAN pápa által.

Igy több mint száz év után elkészült az új PÉTER-templom, a melynek az építkezése oly sokszor félbenhagyatott, és MADORNO-é lett a dicsőség, Európa legnagyobb épületét bevégezni. Azonban jogos megrovás éri az általa épített részért, a kritika elítélte az ő széthúzott rossz előhomlokzatát és az oldalhajók csúnya elhelyezését oválalakú kupolákkal és az oldal kápolnák formáját.

Mindamellet, hogy sok építész működött a PÉTER-templomnál, közülük csak három nevezetes, úgymint BRAMANTE az első tervező, MICHEL ANGELO a kupola mestere és külsejének rendezője és MADERNO CARLO, a ki a templomot hosszban több mint egy harmadával megnagyobbította és működött, mint a templom előhomlokzatának a tervezője.

Az első mű, melynek kivitelével VIII. URBAN BERNINI-t bízta meg, a főoltár nagy kupolája alatt elhelyezendő baldachin volt. BERNINI a pápa meglegedésére hajtott végre e munkát; a baldachin öntött rézből lett előállítva, a mihez, sajnosan, az Agrippa Pantheon-ja szolgáltatva az ércet. A négy kupolát vivő oszlop díszítése volt BERNINI első dolga; ezek nagy fülkékkel, melyek kolosszális szobrok felállítására voltak szánva, láttattak el. Azután megbízta a pápa ugyanazt a művészt, a régi fa, elefántcsonttal kirakott püspöki széket, melyen a monda szerint, maga Szt. PÉTER ült, és a konstantini bazilika apszisában állott, hogy a kultusz e ritka relikviája az tuókor számára megmentessék, azt bronzba foglaltassa.

Ez adá mozzanatát ama nagy dekorá-

ciónak, a mi a kórusfalnak egy részét a lábazatától a főpárkányig fedi.

Miután VIII. URBAN a PÉTE-rtemplom belsejét így kidíszíté, a külseje elkészítéséhez fogott. Még hiányzott a két torony, a melynek építkezését MADERNO már elkezdette. Sajnos, hogy alapozásánál nem voltak a kellő elővigyázattal, mert a baloldali emelet toronycsarnoka repedéseket mutatott; már el is akarták hagyni a MADERNO által tervezett tornyokat.

BERNINI a tornyokra új tervet készített, melyek szabadon emelkedtek; e terv szerint az építkezés a déli homlokzat baloldali részén kezdetet meg. De alig voltak két emelet magasságban, a mikor már veszélyes repedések mutatkoztak.

X. INNOCENT alatt, URBAN utódjánál elveszté BERNINI a pápa bizalmát egészen és helyébe BORROMINI jött. Ez arra használta fel új állását, hogy BERNINI építési tevékenységét és vezetését ócsárolta.

Az építészek, a kik a toronycsarnok alapozását megvizsgálták, azt fedezték fel, hogy az alapok, földalatti források által egészen megrongáltattak. Ennek folytán azt tanácsolták, hogy a torony alapjai megerősíttessenek és hogy a tervbe vett épületi magasságból bizonyos méret elvétessék, hogy így a súly és a nyomás kisebb legyen az alapokra. Ez volt BERNINI barátainak a nézete, ellenségei pedig a torony lebontását indítványozták és ezt keresztül is vitték; 1647-ben a torony lebontatott és azóta a templom torony nélkül maradt.

X. INNOCENT meghalt és CHIGI kardinális a művészetek barátja és jóakarója lett VII. SANDOR pápa utóda.

Alighogy a pápai székbe lépett, már is terveket készítettett a PÉTER-templom szépitésére és a kivitellel BERNINI t bízta meg. Egyben megbízta annak a portikusnak a tervezésével, mely a régi bazilika atriumára emlékeztet és a templom előtt áll. BERNINI tehát tervezett egy eliptikus kolonádot, e mely mindegyik végén pilaszterekkel díszített galéria által köttetett össze a templom előcsarnokával. A pápa e terv kivitelére kiadta a rendeletet és 1667-ben augusztus 25-én letévé az alapkövet hozzá és azután nemsokára emelkedének azok a portikusok, melyek díszre és fényre nézve egész Európában párjukra nem találtak. Így záródék VII. SANDOR BERNINI által keresztülvitt eszméje. BERNINI állítá még fel a templom csarnokának

ellenkező végére KONSTANTIN és NAGY KÁROLY lovagszobrát, mint leghatalmasabb pártfogóját; a szobrok egyike díszíté a nagy lépcső peronját, mely a vatikáni palota belsejébe vezet. Azt a szemrehányást lehet BERNINI-nek tenni, hogy a skulptúrainál kevés gondot fordított a korrektt formákra, és hogy azok kompozíciójánál csak a festői és dekoratív irányt követte. Ő úgy, mint az akkori idő minden művésze, ama dekoratív festészettől volt szaturálva, a mely akkoriban a római jezsuita templomoknál nagy alkalmazásnak örvendett. De mind a mellett érdeme volt, hogy portikusát a templom előtt a környezettel jó összhangba tudta hozni; mindabból, a mit BERNINI épített, ez a portikus a legjobb műve. A portikus, ámbár stílusát tisztának nem lehet mondani, mégis méltóságos benyomást tesz.

Az új PÉTER-templomnak még hiányzott a szükséges és tágas sekrestye. VI. PIUS ez épület tervezésével és építésével megbízta MARCHIONI építész, a ki 1776-tól 1784-ig ezt az épületet fel is építette. Az mint önálló épület, a templom baloldalára építettett és galériák által a templommal összekötetett.

Azon időbe esik az órák felállítása, úgy a templom külsején, valamint belsejében is.

Carlo FONTANA számítása szerint már azon időben, a XVII. század végeig, az új PÉTER-templom költsége 46,800.498 római scudit tett ki, ebbe azonban nincs beszámítva a 100.000 scudi az építkezésért, 12000 scudi a harangtorony lebontásáért, a régi templom lebontásának a költsége, a modellok és egyéb kiadások. A BERNINI-féle kolonádok és galériák költségei BONANNI számítása szerint 850.000 scudit tettek ki. Az új sekrestye 900.000 scudiba került és 30.000 skudinál többbe kerül az épület évi fenntartási költsége és az ottani alkalmazottak fizetése.

A mai PÉTER-templom nagyságra és pompára nézve, ha az utóbbinál csak a költséges anyag és a díszítést tekintjük, az első épület a világon és mindenféleképpen nagyon csodálatraméltó. A templom külső hossza PISTOLEN rajza szerint $715\frac{1}{2}$ rajnai láb*), a külső hossza a kereszthajónak 493 láb, a hajó szélessége az előrészben 248 láb és a magassága a kupola keresztjéig 429 láb.

Az impozáns PÉTER-tér két részből áll, a

melyből az első elipszis alakú, a másik pedig négyszöget képez. Az első résznek a legnagyobb szélessége 1074, a hátsónak pedig 504 Palm átmérője van, az oszlop-folyosók tere nélkül, mely utóbbiak a teret két félkörben övezik, melyek elől a Piazza Rusticucci felé nyitva maradnak, hátul azonban két galériához fűződnek, melyek a templom előcsarnokában végződnek és a hátsó tért két oldalt határolják. Ez oszlopfolyosók mindegyike négy oszlopsorból áll, a melybe 284 oszlop és 88 pillér három fedett folyosót képez, melyek összesen 82 Palm méretet tesznek ki. A középső folyosóban két kocsi kényelmesen mehet egymás mellett. Az oszlopok magassága $57\frac{1}{2}$ Palm; ezek toskániak és jóni gerendázatot hordanak. A balusztrádon, a mely a tér oldalán a tetőzeti oszlopsorok és a galériák körül fut, 162 szentek és rendalapítók szobrai vannak, melyeket BERNINI tervei szerint az akkori képfaragók készítettek.

A két szökőkút, mely az obeliszk két oldalán a PÉTER-téren van, ennek pompás díszére szolgálnak, különösen ama gazdag vízforrás által, melyet a Acqua Paulo szolgáltat. 35 Palm magasságból 25 Palm magasságra szökik fel a víz és két orientális gránitból készült medencén át lefolyik a vízmedencébe, melynek kerülete 126 Palm.

A lépcső két oldalán, melyek a Péter-templom-térről vezetnek, állanak a MINO DEL REGNO, által II. PIUS alatt készült szobrok, PÉTER és PAL apostolokat ábrázolva, mely szobrok előbb a régi PÉTER-templom előtt állottak. A lépcső 22 fokból áll, három nyugvóval és travertin-ből készült. Hossza 240, szélessége 292 Palm. V. PIUS alatt készült. A középső igen alacsony lépcsőfokok VII. SÁNDOR alatt BERNINI terve szerint lettek később hozzácsatolva.

A templom előrésze korintiai féloszlopokkal és pilaszterekkel van díszítve, melyek az előcsarnokot és az afölötti galériát környezik és a mely galéria közepén a lodzsia van, melyről a pápa a nagyheti csütörtökön és húsvétkor az áldást osztja. Ha a vatikánban konkláve van, akkor e lodzsiáról hirdetik ki az új pápát a népnek; és a megkoronázása mindig itt történik. Az előrész szélessége 504, magassága pedig a lépcső vízszintjéről $202\frac{1}{2}$ Palmot tesz ki. Az oszlopok átmérője 12, és magasságuk 126 Palm, a gerendázat 26 Palm magas és az afeletti attika 43 Palm. A felett emelkedik egy 8 Palm magas balusz-

*) Egy rajnai láb = 31.38 centiméterrel.

trad, a melyen a KRISZTUS szobra, a szent szűz és PÉTER apostol van elhelyezve; mindegyike travertinből előállítva és mindegyike 25^{1/2} Palm magas.

Az előcsarnok hossza 318, szélessége 57 és magassága 90 Palm. Az előcsarnokba öt bemenet vezet, a három nagyobbika közül mindegyikben van négy antik oszlop. A többi oszlopok részben gránitból, részben Cipollino-ból vannak. Valamennyin divatos lóniai fejek vannak. A középső bemenet fölött dombormű van BONVICINO-tól, mely a KRISZTUST ábrázolja, a mint PÉTER apostolnak a kulcsokat átadja.

A két csarnok, az előcsarnok két oldalán, a melyek felé a harangtorony tervezve volt, 66^{1/2} Palm hosszú és 43 széles, magassága pedig az előcsarnokéval egyenlő. A csarnokok attikája fölött látható VI. PIUS alatt készült órák lapja. A harangok az attikában vannak, majd később az előcsarnokhoz épített oldal-csarnokokban. A legnagyobb harang 20.000 fontot nyom.

Ez előcsarnokból öt bemenet vezet a templomba. Négy azok közül 33 Palm méretű a magasságban és 16^{1/4} a szélességben. Kisebb ezeknél a szent ajtó, az utolsó jobbra a belépéstől az előcsarnokban. Ez az ajtó csak a jubiláris évben van nyitva, más időben falazat által van elzárva, a melyen érc-kereszt alkalmaztatik, melyet ájtatosságból csókolnak. A vörös sárga márvány, a melyből az ajtók készültek Porta Santa nevet viselnek. Az említett öt ajtóból hármat két kunulirozott oszlop díszít phrigiai márványból. A középsőn, a főbemenetelnél, vannak a bronz ajtószárnyak, melyeket IV. JENŐ a régi PÉTER-templom részére készíttetett.

A PÉTER-templom FONTANA méretei szerint a főbemenettől egész a tribuna végeig 829^{1/2} Palmot, az előcsarnokkal és a falvastagsággal 947 Palmot tesz ki. A kereszt-hajó hossza belső világosságban 615, és a falvastagsággal és a külső pilaszterekkel 671 Palm. A középhajó, a MADERNO által épített előrész 123, és a hátulsó 107 Palm széles. Az elejének a magassága 200, a hátulsó része pedig 207 Palm. Az oldalhajók mindegyikének a hossza 280 és szélessége 29^{1/2} és magassága 65 Palm. A nagy kupola a templom padozatától egészen a Laterna végeig 552^{1/2} és a kereszt csúcsáig 593 Palm.

A kereszt-hajónak négy oszlopon nyugvó íve van, melyek az oldalhajóba átmenetet

képeznek. Minden oszlop két korintusi pillérrel van díszítve. A főpárkányzatról emelkedő donga boltozat, úgy mint a kereszt-hajóé, aranyozott gypsmunkával, jó izléssel van díszítve.

A jobb oldalán, a középhajónak az utolsó oszlopán, Sz. PÉTER bronz-szobra áll, mely a jobb kezével áldást oszt, és bal kezében a kulcsokat tartja. Előbb a San Martinó-zárda tulajdonát képező eme mű jellemzése szerint a kereszténység korszakának első művéhez tartozik, a mely korszakban még az antik stílust nem vetették meg. Állítólag I. LEO 440. és 460. években állíttatá hálaadásul Róma megszabadulásáért Attilától. A Sz. PÉTER-ünnepélyen e szobrot a pápai ornátusba öltöztetik.

Az apostol sírjának mostani díszítését MADERNO adatai szerint V. PÁL alatt nyerte. Mélyített tér van előtte, a melyhez fehér márványú kettős lépcső vezet. Tarka márvány-rácsozattal van fölül keretezve. A falak, valamint a padozat értékes kövekkel vannak kirakva. Az említett rácsozaton mindig nyolcvankilenc lámpa ég, melyek aranyozott érc-bőségszarvakban állanak. A fülke alatt a sírhely előrészének a közepén van a Szt. PÉTER sírja, és azért «Confessio» nak nevezik szorosabb értelemben. A padozatát érc-lap fűdi, melyre az érsekek és patriarchák által ujonnan szentelt palfektettettek. Falai régi, VIII. URBÁN alatt újított mozaikokkal vannak díszítve, melyek a MEGVÁLTÓT PÉTER és PÁL apostolokkal ábrázolják. Az ajtó a régi PÉTER-templom részére III. INNOCENZ alatt készült, aranyozott bronzból, levéldíszszel áttört modorban és a MEGVÁLTÓ, valamint PÉTER és PÁL apostolok mellképeivel díszítve. Mindegyik oldalán két oszlop áll, sárgás alabastromból, úgynevezett alabastrom Cotagnino, aranyozott ércű oszlopfekkel. Az utóbbiból vannak PÉTER és PÁL apostol szobrai is készítve, melyeket BONVICINO tervezte. Ezek a szobrok az említett oszlopok két fülkéjében állanak mindkét oldalon.

A konfessió átellenében, a mélyített téren van VI. PIUS szobra CANOVÁTÓL, mely a pápát imádkozva ábrázolja.

A fő oltár VIII. CLEMENS által emeltetett és 1594. év július 26-án lett felszentelve. Felső lapja egy darab márványból van előállítva, több mint 19 Palm hosszban és 9 Palm szélességben. Ez oltárban van, hagyomány szerint, a Szt. SYLVESTER által felszentelt régi fő-oltár befoglalva. Háromszor egy évben, karácsonykor, húsvétkor,

Szt. Péter napon és minden szent felavatásánál ez oltáron tartja a pápa az isteniszteletet. Csak ő neki szabad ez oltáron a misét szolgálni.

A nagy kupola, mely a főoltár fölött emelkedik és az épület legremekebb része, kimagaslik a többi közül jó ízlésű díszítése által. Az ablakok közti dob tizenhat ívezet pilaszterpárokkal, korintiai modorban van díszítve. Ezek, valamint a falmezők elrendezése, melyen a mozaik képek vannak, és a boltozatot díszítik, rászolgálnak minden dicséretre. Az utóbbiak a MEGVALTÓ-t, a szent Szűz-et, az apostolokat és más szenteket, több angyalokkal ábrázolják. A képek ARPINO rajzai szerint készültek; ugyanezen művész találmánya az Atyaisten remek képe is a laterna boltozatában, a mely szintén mozaikból készült. Hasonló kivitelben vannak az evangelisták a nagy kupolán tervezve GIOVANNI DE'VECCHI által és CESARE NEBBIA által kivive. A négy oszlop, melyek a kupolát hordják, 320 Palm átméretűek. Az alsó fülkékben állanak a kolosszális szobrok, melyek a szent VERONICA, szent HELENA, a szent LONGINUS és a szent ANDRÁS ábrázolják; az első FRANCESCO MOCHI-tól, a második ANDREA BOLGIA, a harmadik BERNINI-től és a negyedik, mely már hajdanában a szobrászat kiváló művének tekintetett, QUENOIS FERENC-től, il Fiamingó néven ismert művésztől vannak kivive. E szobrok a templom négy legjelentékenyebb reliquiáira vonatkoznak, a szent PÉTER csontváza után; ezek: a szent Veronika vértadó kendője, egy darab a KRISZTUS keresztjéről, a lándzsa, melylyel KRISZTUS keresztül döfött és szent ANDRÁS feje. Ezek a reliquiák a nagy lodzsiában a fülkék fölött őriztetnek és onnan bizonyos napokon a népnek mutattnak. E lodzsiák BERNINI-től VIII. URBÁN alatt készítették. Mindegyike két csavart márványoszloppal van díszítve, mik hajdan a régi PÉTER-templom fő oltára előtt állottak. Hozzájuk az oszlopok belsejében lépcső vezet. Csak a PÉTER-templom kanojkjainak van megengedve e lépcsőt használni és az ereklyéket közről megnézni.

A főoltáron kívül még 29 más oltár van a PÉTER-templomban. Az oszlopok száma, melyek az oltárokat, kápolnákat, stb. díszítik, 148 darabot tesz ki. Nyolc csigalépcső vezet a felső folyosókra, a felső osztályokhoz és a templom padlására.

A legcélszerűbb bemenet van az angol korona-prätendensné sírja alatt, melynek 142 darab igen kényelmes és lapos lépcsője van. Legelőbb egy ajtóhoz lehet érni, mely a lodzsia folyosójához vezet, a melyről a pápa az áldást osztja; a közönséges bemenet azonban egy ajtón át van a Sala Regiába. E folyosó, mely a felső emeletet, a templom előcsarnokát és a két oldalfolyosót környezi, hosszában 517, szélességében 57 és magasságában 100 Palmot tesz ki. Két másik ajtó, az említett lépcsőn két, a falvastagságban levő folyosóhoz vezet. E folyosóból érünk a Klementini kápolna felett két nyolcszegletű helyiségbe, OTTAGONI di S. GREGORIO-ról nevezettbe, mivel e szent oltára van benne.

A PÉTER-templom tetőzete úgy néz ki, mint valami kis város, az ott levő sok házépület miatt. Lakházak vannak ott fenn a hivatalos személyek számára. A közép kereszthajónak a dongaboltozata az eső ellen nyeregtető által van védve, mely azon helyén részint pillérek, részint pedig a falon emelkedik.

E tetőzet mögött a két felén emelkedő laternák, a hat kupolának az oldalhajóba V. PÁL alatt toldott templomrészben megjelennek VIGNOLA által a Gregorai és Clementiai kápolna felé épített kupolák, mindkettő egyenlő nagyságban és formában. A dob, a melyről a boltozatuk emelkedik, nyolcszegletű és korintiai oszlopokkal és pillérekkel van díszítve. Magassága a templom tetőzetétől a kereszt csúcsáig a laternáján 201 és kerülete 416 Palm.

A nagy kupola kitűnik, jó arányaival tündöklök és technikai szempontból egy csodálatra méltó mű. Magassága a tetőzet síkjától a kereszt csúcsáig 420 Palm. Nyolcszegletű lábazatról emelkedik 860 Palm átmérővel, a mely a templom négy nagy oszlopainak ívén nyugszik. Ez a része tégláépítmény, a kupolának többi épületrészei Traventin-ből vannak kivive. E nyolcszegletű lábazon emelkedik a kerek talpzat nagy párkánnyal és ezen van, a szintén köralakú tambur sztilobatja. Az utóbbi, FONTANA szerint, a falakat beleértve, 266²/₃ Palm átméretű. A tambur a tizenhat ablakai közt épp annyi pillérrel és boltvállal van körülvéve, a melyekbe átmenetek vezetnek, úgy hogy kényelmesen körül lehet járni. E pillérek mindegyikét az előrészen két korintiai osz-

lop és az oldalrészén pillérek ugyanazon rendben díszítik. A főpárkányzat fölé MICHEL ANGELO terve szerint a tizenhat próféta szobor jött volna, melyeket azonban elhagytak. Azután következik a levél- és gyümölcsfolyondárokkal díszített attika, a melyen a kupola kettős boltozata nyugszik. A külső kupola három sor ablakkal bír és ólommal van fedve, de részben rézzel is fedett. Ez után emelkedik a laterna, a melynek tambúrja az ablakok közt tizenhat ívezet oszloppárral jóniai rendben van díszítve, melyek gerendázata felett attika van, tizenhat kandelaberrel. A golyóformájú, ólommal fedett tetőzetten nyugszik egy érc golyó 11 Palm átmérővel és ezen emelkedik végre a 18 Palm magas vaskereszt.

A kupola több repedést kapott; már 1680-ban a belső kupolán észrevettek egy repedést, melyet tévesen BERNINI ama tervének tulajdonítanak, mely szerint az íveket vivő oszlopokba lépcsők és fülkék voltak a szent reliquiák számára hagyva. XIV. BENEDICT pápasága elején több repedést vettek észre a boltozaton és a tambúr falán. Veszély elhárítására két vaszarikát már a kivitelnél alkalmaztak a kupola belsejében, ehhez 1743-ban még két vasgyűrűt adtak; az egyik a tambúr lábazatába, a másik az attika aljában van elhelyezve és a következő évben eme művelet a külső kupolában még az által

lett megtoldva, hogy a meglevőkhöz még három vasgyűrűt adott, melyből egy az attika felső részére és két gyűrű a kupola külsőjére helyeztetett el. Mivel 1747 évben észrevették, hogy egyike az utóbbi gyűrűknek eltörött, így ennek pótlásával még egy harmadik vasgyűrűt jött az első kupola ablaksor alá.

A kupola egész a csúcsáig megmászható; az érc golyójában tizenhat személy elfér. A koszorúpárkány belsejében legalul és legfelül kényelmes körüljárát van és e miatt vaskorláttal lett ellátva.

A nagy kupola négy oszlopában épp annyi lépcső vezet a földalatti templomhoz, a melyben a konfesszió van; e földalatti templom vatikáni szent grottának nevezetik (le sacre grotte vaticane); de nem foglalja magában az ó keresztény Coemeterium vatikáni sírboltját, hanem padozata a régi Péter-templomé, mely a maitól 11 lábra mélyebbre fekszik.

Két részből áll, a melyből egyik előbb, a másik később lett készítve, melyek e miatt ó és új grották elnevezést nyertek. A régi grottáknak nevezetik az eleje, mely kétsoros, oszlopos arkádokkal, 9 minden sorban, három hajóra oszlik, körülbelül 200 Palm hosszú és 80 Palm széles. Új grottáknak nevezetik a hátulso része, a mely a félkörű folyosó által van bezárva, és mely 260 Palm terjedelemben a konfesszió oltárát három oldalról környezi.

VEGYESEK.

A KÖZLEKEDÉSI MUZEUM nagy kupolás épületnek a felemelési munkálatai FRIESTEDT módszere szerint a múlt héten a magyar államvasutak műszaki közegeinek teljes megalégedésére, tizennégy nappal a kikötött határidő előtt, befejeztettek. Az érdekes művelet végrehajtása alatt igen sokan nézték a munkálatokat, a melyek nálunk Európában, először jöttek kivitelére e módszer szerint. Az állami és magán műszaki embereken kívül a fővárosi tanács és mérnöki hivatal tagjai is megtekintették a művelet végrehajtását és meggyőződtek arról, hogy az épületek felemelése és eltolatása nem babonaság, hanem olyan valami, a minek alkalmazásával a főváros nehéz millióknál többet takaríthat meg. Azt hisszük, hogy már most az

ellenzők nem fogják tovább akadályozni akarni a Mester-utcai iskola eltolasát és csattanó bizonyítékot nyernek a kételyek elosztatására. A magán érdekek, melyek a házeltolások ellen küzdenek, kell hogy háttérbe szoruljanak akkor mikor a nemzeti vagy on megmentéséről van szó...

A «KÖZÖNSÉGES TÖMÖR FALI TÉGLÁT ELÁRUSÍTÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG» alakult a fővárosban, mely a kartellált téglagyárak áruit lesz hivatva elárusítani.

ÁRUCSARNOK ÉPÍTÉS OROSHÁZÁN. THÉK ENDRE és dr. LUKÁCS GYÖRGY békésvármegyei főispán kezdeményezésére 70—80000 forint költséggel egy nagyobbszabású kétemeletes árucsarnokot akarnak építeni.

Magy. kir. államvasutak
10149. szám.

Nagyvárad-szegedi vonal 1665/1673. szelv. kö-
zött Algyő állomás melletti tiszahid-építése.

Hirdetmény.

A magy. kir. államvasútak nagyvárad-szegedi vonalának 1665/1673. szelvényei között **Algyő** állomás mellett építendő

tiszahid alapozó, falazó és biztosító munkáinak

végrehajtására ezennel nyilvános versenytárgyalás hirdettetik.

Az ajánlatok alapjául szolgáló tervek, az egységárak jegyzéke, költségelőirányzat, a munkák végrehajtására vonatkozó feltételek, továbbá az ajánlati minta és pályázati feltételek a magy. kir. államvasútak igazgatósága építő főosztályának tervtárában (Budapest, Teréz-körút 50. sz. földszint) és az államvasútak aradi üzletvezetőségének pályafentartó osztályában megszerezhetők.

Ez építés tárgyában teendő ajánlatok legkésőbb

f. é. februárius hó 20-án déli 12 óráig

nyújtandók be a magy. kir. államvasútak építő és pályafentartó főosztályának igazgatójának (Budapest, Teréz-körút 56. szám, II. emelet.)

Minden ajánlat bélyegezve, lepecsételve és következő felírással ellátva nyújtandó be: «Ajánlat a nagyvárad-szegedi vonal 1665/1673. szelv. közt, Algyő állomás mellett építendő vasuti tiszahid-építő munkáinak elvállalására.»

Az ajánlat benyújtása céljából 35.000, szóval harmincötezer korona bánompénz készpénzben vagy állami letétekre alkalmas értékpapirosokban legkésőbb az ajánlati tárgyalást megelőző napon vagyis f. é. februárius hó 19-én déli 12 órájáig leteendő a magy. kir. államvasutak központi főpénztárában (Budapest, Andrássy-út 73/75., földszint.)

Értékpapirosok a budapesti, illetőleg bécsi tőzsdén legutóbb jegyzett, 14 napnál nem régibb, utolsó napi árfolyam szerint vétetnek számításba, de névértéken felül semmi esetre sem számíttatnak.

Posta útján beküldendő ajánlatok és bánompénz térítve-vevény mellett adandók fel.

Budapest, 1900. január 24-én.

(Utánnnyomást nem díjaztatik.)

Árlejtési hirdetmény.

Az ujbpesti (Lőrinc-utcai) állami elemi iskolai épületek felépítése alkalmával teljesítendő és összesen 66408 frt 63 krral előirányzott föld-, kőműves-, elhelyező-, kőfaragó-, szobrász-, vas-, ács-, cserépfedő-, bádogos-, burkoló-, padozati-, asztalos-, lakatos-, mázoló-, üveges-, kárpitos-, szobafestő-, kályhás-, vízvezeték és csatorna-berendezési-munkák elkészítése, illetőleg szállítása iránt a következő feltételek mellett nyilvános árlejtés hirdetik :

1. Az árlejtésben résztvehetnek mindazon szakértő hazai iparosok, kik üzletük gyakorlására hatósági engedéllyel bírnak.

2. Ajánlat az összes munkákra, egyes munkacsoprtokra, vagy pedig egyenkint külön-külön tehető.

3. A munkákra vonatkozó munkakivonatok és ajánlati minták vállalkozók rendelkezésére bocsáttatnak és kötelesek abba egységáraikat beiktatni, a végösszegeket pedig úgy számjegyekkel, mint betűkkel kiírni. Csak azon ajánlatok fognak figyelembe vétetni, melyek a kiszolgáltatott eredeti íveken tételnek.

4. Később érkezett, távirati úton küldött, vagy pedig utóajánlatok figyelembe nem vétetnek.

5. Az 50 kros bélyeggel ellátott és lepecsételt ajánlatok legkésőbb az 1900. évi március hó 2-iki déli 1 óráig a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium segédhivatali főigazgatójának (V., Hold-utca 8.) nyújtandók be.

6. A beadott ajánlatok a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium kebelében az 1900-ik évi március hó 3-ika déli 11 órakor V., Vadász-utca 33. III. em. 13. nyilvánosan felbontatnak.

7. Tartoznak ajánlattevő vállalkozók az általános feltételek 6. §-a szerint, az ajánlati összeg 5°/o-ának megfelelő bánatpénzt, az ott körülirt módozatok és kikötések mellett a budapesti IX. ker. m. kir. állampénztárnál az ajánlat benyújtása előtt letenni és az erről szóló nyugtát az ajánlathoz csatolni. Az ajánlathoz készpénz, vagy értékpapir bánatpénzül nem csatolható.

8. A föld- és kőműves-munkákra ajánlatot tevő vállalkozók kötelesek ajánlatukban úgy számjegyekkel, mint betűkkel kiírni, hogy a telken fennálló régi épületeket a lebontási költségek betudásával mely értékben veszik át, feltéve, hogy a kikerülő és használható régi, de jó építési anyagot mint téglát és terméskövet az újraépítés alkalmával ismét felhasználhatják. Megjegyezvén, hogy a régi épület csak is a jövő év június hó 15-ike után lesz lebontható, addig is az, hogy abban a tanítás fennakadást ne szenvedjen, az új építkezéstől elkerítendő lesz. A munkák még a folyó évben megkezdendők és a jövő 1901-ik évi augusztus hó 15-ig teljesen készen befejezve átadandók lesznek.

9. Fenntartja magának a miniszterium azon jogot, hogy ajánlattevő vállalkozók közül, a jutányosság szem előtt tartása mellett, a munka kivitelével és végrehajtásával azt a vállalkozót bizza meg, ki a jól és helyesen készített munkák teljesítése iránt már eleve is legtöbb biztosítékot nyújtani képes.

10. A munkákra vonatkozó általános, különleges feltételek és tervek **Herczegh Zsigmond** és **Baumgarten Sándor** építészeknél (Budapest, VIII., Köztemető út 4. sz.) naponta d. u. 4—6 óra között megtekinthetők, ugyanott fognak az ajánlati minták és munkakivonatok a jelentkező vállalkozóknak kiszolgáltatni.

Budapesten 1900. évi január hó 27.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól.